

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Старанчук Анастасія Сергіївна

«Митець в тоталітарну епоху в романі Джуліана Барнса “Гомін Часу”»

035- Філологія

035.04 Германські мови та
літератури (переклад включно) - англійська

Автореферат

магістерської роботи на здобуття
ступеня магістра філології

Миколаїв – 2020

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі англійської філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Науковий керівник: доктор філологічних наук
ПРОНКЕВИЧ Олександр Вікторович,
директор Інституту філології, професор,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Захист відбудеться 26 червня 2019 р. о 9 00 годині на засіданні атестаційної комісії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Біографія – один з найдавніших літературних жанрів, що залишається популярним і в сучасній світовій літературі. Біографічний роман належить до найдавніших жанрів красного письменства, його формування розпочалося ще з часів античності. За весь період існування жанр зазнав змін і безпосередньо залежав від панівного літературного напрямку та умонастроїв певної епохи. Теоретичні та історико-літературні дослідження біографістики викладені в працях вітчизняних науковців Б. Мельничука, О. Галича, А. Костенка, Н. Торкут, Т. Потніцевої. Спираючись на дослідження та розробки як української так і світової науки, нові напрямки аналізу жанрових особливостей художньої біографії пропонують роботи таких науковців Л. Мороз, О. Дацюк, І. Анікшина, Т. Черкашина, О. Скнаріна, А. Кулик та ін.)

Класичними зразками європейського біографічного роману (Е. Гаскел, Л. Стреччі, А. Моруа, С. Цвейг, Е. Людвіг) є твори, де ми можемо спостерігати хронологічну послідовність зображення життєвого шляху особистості, зазвичай відомої, реалістичний опис доленосних подій та повсякденного приватного життя героя. Найбільшого розвитку та застосування серед прихильників, жанр біографії зазнав у період постмодернізму, адже саме в цю епоху інтерес до проблем ідентичності надзвичайно загострився. Водночас постмодернізм змінив умовність принципів біографічного письма.

Попит читачів сприяв розвитку тенденції серед авторів, які почали все частіше звертатися до жанру художньої біографії. Серед них варто згадати імена Пітера Акройда, Грема Свіфта, Антонії Байєтт та інших. У біографічних романах цих авторів та творах інших письменників формується кардинально нова концепція художнього відтворення земного шляху видатної історичної особистості – митця, філософа, композитора, художника, політичного діяча, вченого. Визначною рисою цієї концепції стає майже

реальна присутність носія літературної біографії – наприклад Чаттертона, Платона, Мільтона, Шекспіра, Флобера – в сучасності читача. Одним з найновіших і не менш гучних бестселерів став роман британського письменника Джуліана Барнса «Гомін часу», який вийшов на читацькі простори у 2016 році. Головним героєм роману виступає відомий радянський композитор ХХ століття Дмитро Дмитрович Шостакович.

Отже, актуальність дослідження визначається чималим інтересом, який викликає проблема переоцінювання звичної жанрової системи загалом і біографічного жанру зокрема в епоху постмодерну. Зокрема, в біографічному романі Джуліана Барнса втілений принцип літературного музикування, який по-новому розкриває інтермедіальний зв'язок музики та літератури.

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити процес трансформації жанру біографії в роману «Гомін часу» Джуліана Барнса під впливом принципу літературного музикування.

Зазначена мета зумовила вирішення таких **завдань**:

- Вивчити теоретичні підходи до дослідження жанру біографії в епоху постмодернізму;
- розкрити принцип літературного музикування в жанрі роману-біографії композитора;
- проаналізувати музичний інтертекст на рівні цитування фактів і біографії творів Шостаковича в романі Джуліана Барнса;
- дослідити способи транспозиції прийомів музики в композицію роману «Гомін часу» як музичного твору.

Об'єктом дослідження є принцип музикування в біографічній прозі.

Предметом дослідження є поетика та жанрові особливості біографічного роману Джуліана Барнса «Гомін часу».

Теоретико-методологічною базою роботи стали праці вітчизняних та зарубіжних дослідників історії та сучасних проблем функціонування жанру біографії (Т. Потніцева, О. Галич, М. Бахтін, С. Маценка, Р. Гром'як). Щоб розкрити взаємозв'язок літератури та музики в романі Джуліана Барнса "Гомін часу", будемо послуговуватися теоріями, що описують принцип літературного музикування, який був запроваджений в науковий обіг Томасом Манном і теоретично осмислений Світланою Маценка. Центральною проблемою розвідки є відображення в романі Д. Барнса стосунків Шостаковича, інших композиторів та музикантів, з тоталітарною владою. Робочою гіпотезою дослідження є переконання, що аналізу цитатного плану інтертекстуальних посилань недостатньо, щоб осмислити оригінальність твору "Гомін часу" в жанровому плані. Необхідно звернути увагу на форми і способи "запозичення" музичних кодів, яку використовує Джуліан Барнс на композиційному рівні. Йдеться про перенесення в літературну площину прийомів музичної композиції Шостаковича, а саме систему лейтмотивів та вибір тональності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що принцип літературного музикування набуває подальшого розвитку, зокрема, як один з найважливіших жанрових чинників постмодерністського роману-біографії Джуліана Барнса.

Методологія розвідки вирізняється полікритизмом, оскільки є результатом поєднання біографічного та історико-культурного методів, інтертекстуального та інтермедіального підходів до інтерпретації літературного тексту з принципом літературного музикування.

Практична цінність дослідження визначається можливістю застосування його результатів на заняттях та спецкурсах з сучасної літератури, історії зарубіжної літератури та спецкурсах з музики, де розглядається постать композитора.

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена загальною концепцією та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний текст роботи займає 80 сторінок. Список використаних джерел становить 67 позицій, з яких 23 англійською мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У Вступі дається загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність і наукова новизна обраної теми, аналізується стан її розробки, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, його теоретико-методологічні засади, вказується практична цінність дослідження, містяться відомості про структуру, зміст й обсяг магістерської роботи.

Перший розділ роботи «Теоретичні аспекти жанру біографії у літературі. Образ Дмитра Шостаковича у творчості Дж. Барнса» поділяється на три підрозділи. У підрозділі 1.1 «**Біографія як жанр літератури в епоху постмодернізму**» було детально розглянуто поняття жанру художньої біографії, до якого належить досліджуваний нами роман Джуліана Барнса, а також виявлено шляхи становлення цього жанру. Розвідка містить приклади біографічних романів, аналіз їхньої специфіки, а також аналіз думок науковців що досліджували модель художньої біографії в епоху постмодернізму. В результаті було виявлено, що завдання біографа полягає у тому, щоб надати змогу читачеві увійти в прихований особистий простір суб'єкта. В той же час дослідники констатують, що домінантою будь-якого художнього твору, і роману-біографії зокрема, є авторська уява, вигадка, домисел. До того ж, основними рисами художньої біографії в епоху постмодернізму стає деканонізованість, в результаті чого біографія набуває рис самодостатнього твору, який є результатом творчості письменника.

У підрозділі 1.1.1 «**Біографія і літературне музикування**» висвітлено принцип літературного музикування, який розглядає Світлана Маценка у своїх працях «Партитура роману» та «Метамистецтво: словник досвіду

термінотворення на межі літератури й музики», а також форми і способи його застосування до вивчення біографічних романів відомих композиторів. Вперше, термін «літературне музикування» був використаний Томасом Манном у листі до Теодора Адорно, де він розглядався як художня манера письма, яка тяжіє до музики, тобто йдеться про перенесення «техніки музичного плетива на роман». С. Маценка застосовує цей прийом для аналізу таких «оперних» романів, як «Верді. Роман опери» Франца Верфеля, «Шуберт. Дванадцять музичних моментів і роман» та «Тінь Шумана»(1996) Петера Гертлінга (1992). В поле зору дослідниці також потрапляють романи Томаса Манна «Доктор Фаустус» та Йозефа Шкворецького «Скерцо каприччіозо (Закоханий Дворжак)». С. Маценка демонструє, що письменники використовують цілу низку прийомів розкриття особистості та творчої манери композитора, а саме алюзії на музичні твори, систему лейтмотивів, контрапункт та інші. Автор роману-біографії композитора поєднує воедино сюжетні лінії та смислові частини роману з музичними цитатами.

У підрозділі 1.1.2 «Жанр біографії митця в літературі» розглянуто особливості літературної біографії митця у творах письменників, їх зацікавленість та причини, за якими вони зверталися до написання саме біографій творчих людей (композиторів, художників, музикантів, державних діячів та ін). Важливо зрозуміти, до якого виду належатиме біографія, адже останній залежить від роду занять головного героя. Для осмислення цієї проблеми в розвідці використано класифікацію видів біографії Вікторії Марінеско, яка допомогла у визначенні жанрової приналежності роману «Гомін часу» Джуліана Барнса.

У підрозділі 1.1.3 «Жанр біографії очима Дж. Барнса» проаналізовано доробок Джуліана Барнса, а саме його романи «Англія, Англія», «Відчуття закінчення» та біографічний роман «Папуга Флобера», де письменник грається з постмодерністськими уявленнями про біографію, показує героя з різних боків одночасно та використовує метамову як засіб

організації наративу. Роман «Папуга Флобера» є прикладом альтернативної біографії Гюстава Флобера, тому що біографом виступає його папуга. Хоча цей роман і є біографічним, автор презентує в ньому своє власне бачення Флобера, яке спирається на правдиві документальні факти з його життя.

Другий розділ «Принцип літературного музикування у романі Дж. Барнса «Гомін Часу», складається з двох підрозділів. Підрозділ 2.1. «План цитування фактів і біографії творів Шостаковича в романі Барнса» присвячений аналізу твору Джуліана Барнса на наявність в ньому цитат музичних творів Дмитра Шостаковича, а також згадок фактів творчої біографії композитора. Вони становлять експліцитний рівень «літературного музикування» в романі. В результаті здійсненого аналізу було виявлено, що Д.Д.Шостакович постає в очах романіста двояким – борцем та побореним, чутливим та іронічним критиком доби та конформістом. В романі знайдено посилання на одинадцять музичних творів (симфоній, концертів, фортепіанне тріо, пісні та ораторії), які розкривають суть особистості Дмитра Шостаковича.

Показовим твором виступає Перша симфонія як зачин циклу оркестрової музики в опусі композитора та його дипломна робота по закінченню Ленінградської консерваторії. Опера «Леді Макбет Мценського повіту», яку Барнс виділяє с поміж інших творів за несприйняття владою та одну з причини репресій композитора. Після зростання уваги до своєї особистості Шостакович пише композиції щоб задовольнити примхи політичного панування, які Барнс окреслює в романі: Дванадцята симфонія присвячена В. І. Леніну; пізніше, під час війни, Шостакович написав Сьому симфонію – «Ленінградську», антифашистський посил якої хвилею прокотився по всьому світу; композитор написав музику до фільму «Зустрічний» та ораторію «Пісня про ліси» що прославляла Сталіна як Великого Садівника. Не зважаючи на усю трагічність життя, політичні переслідування та несприйняття самобутнього таланту композитора народом та владою, Дмитро

Шостакович продовжував писати безсмертну музику для нащадків і створив близько трьохсот музичних творів.

Другий підрозділ 2.2 «Композиція роману» ілюструє втілення композиційних прийомів творів музики Дмитра Шостаковича в романі «Гомін часу» Джуліана Барнса на рівні поетики роману. Барнс в якості композиційного прототипу обирає форму Шостої симфонії, що складається з трьох частин. Роман також поділяється на три частини. Значна увага в розвідці також сконцентрована на такому прийомі організації музичного тексту Шостаковича, як лейтмотив, тризвук, поліфонія та контрапунктність, музичний лад та тональність. Кожен термін майстерно транслює емоції протагоніста, а також розкриває настрої епохи.

Три частини роману знаменують три періоди в житті та творчості композитора, його три розмови з Владою Радянського Союзу, три дружини та найголовніше тризвук, який чує Шостакович при ударі трьох склянок на залізничному вокзалі. Цей епізод стає прологом та епілогом роману, що також втілюється у музиці за допомогою прийому рондо. Завдяки вплітанні музики в тканину роману ми бачимо біографічний роман композитора як його музичний твір.

У **висновку** підсумовано результати дослідження. Розвідка продемонструвала, що жанр роману-біографії митця в епоху постмодернізму зазнав змін та деканонізації. Він є продуктом живого діалогу культур, дискурсів і контекстів, в якому всі елементи рівнозначні і не оцінюються з точки зору загальноприйнятих параметрів світобудови. В будь-якій постмодерністській біографії, на перший план свідомо виводиться те, що в традиційній біографії намагалися завуалювати: проблеми вибору методу, нестиківки фактів, непривабливі аспекти особистості митця.

Окреслені вище риси яскраво виражені в постмодерністському романі-біографії «Гомін часу» Джуліана Барнса, що розкриває постать генія

радянських часів, композитора Дмитра Дмитровича Шостаковича. Барнсу вдається поєднати фактографічну точність із власним суб'єктивним баченням. В романі «Гомін часу», як і в «Папузі Флобера», застосовано колажний принцип побудови біографічної нарації зберігається, але оскільки тут йдеться про композитора, тепер романіст застосовує принцип літературного музикування, який виражається включенням у вербальний текст музичних цитат як на імпліцитному, так і на експліцитному рівнях.

Результати досліджень показують, що постмодерний роман Джуліана Барнса "Гомін часу" – це симбіоз літератури та музики, а також біографія композитора, в якій музика відіграє провідну роль. Принцип літературного музикування проявляється не лише в змісті, а й у формі роману. Нерівний, атональний і складний ритм тексту безпосередньо нагадує симфонії Дмитра Шостаковича. Барнс розкриває звучання біографічного роману композитора за допомогою притаманних музиці кодів, таких як тональність, ритмічність, поліфонія, тривук тощо. Саме завдяки детальному дослідженню біографічного роману «Гомін часу» Джуліана Барнса ми вивели докази втілення музики в літературу на прикладі композитора Дмитра Шостаковича, що свідчить про актуальність обраної теми у сучасному суспільстві, де викликає проблема переоцінення звичної жанрової системи загалом і біографічного жанру зокрема в епоху постмодерну.

АНОТАЦІЯ

Старанчук А. С. «Митець в тоталітарну епоху в романі Джуліана Барнса “Гомін Часу”». – На правах рукопису.

Магістерська робота на здобуття ступеня магістра філології за спеціальністю 035-Філологія 035.04 Германські мови та літератури (переклад включно) - англійська. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Тема постаті митця за часи тоталітарної епохи є актуальною в наш час, адже про Радянський Союз люди можуть дізнатися лише зі спогадів його тогочасних жителів, з книг та надбань, що залишилися. На прикладі роману Джуліана Барнса «Гомін Часу», що не є надто відомим на теренах України та проаналізованим з музичної точки зору, досліджується зображення постаті митця в романі за допомогою принципу літературного музикування. Автор, використовуючи інтермедіальний зв'язок літератури та музики, показує постать Дмитра Шостаковича через його твори та будує роман як «Шосту симфонію» композитора.

Ключові слова: Джуліан Барнс, художня біографія, образ митця, Дмитро Шостакович, літературне музикування, «Гомін часу».

АННОТАЦІЯ

Старанчук А. С. «Творец в тоталитарную эпоху в романе Джулиана Барнса "Шум Времени "». – На правах рукописи.

Магистерская работа на соискание степени магистра филологии по специальности 035-Филология 035.04 Германские языки и литературы (перевод включительно) - английский. - Черноморский национальный университет имени Петра Могилы, Николаев, 2020.

Тема фігури художника во времена тоталитарной эпохи актуальна в наше время, ведь о Советском Союзе люди могут узнать только из воспоминаний его тогдашних жителей, из книг и достижений, которые остались. На примере романа Джулиана Барнса «Гомон Времени», который является не слишком известным на территории Украины и проанализированным с музыкальной точки зрения, исследуется изображение фигуры художника в романе с помощью принципа литературного музицирования. Автор, используя интермедиаальную связь литературы и музыки, показывает фигуру Дмитрия Шостаковича через его произведения и строит роман как Шестую симфонию композитора.

Ключевые слова: Джулиан Барнс, художественная биография, образ творца, Дмитрий Шостакович, литературное музицирование, «Шум времени».

SUMMARY

Staranchuk A. S. "The Artist in a Totalitarian Era in Julian Barnes' novel "The Noise of Time." – Manuscript.

The thesis for the Master's Degree in Philology, specialty 035 – Philology 035.04 – German languages and literature (translation included) - English . – Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2020

The theme of the artist's figure during the totalitarian era is relevant in our time, because people can learn about the Soviet Union only from the memories of its then inhabitants, from books and achievements that have remained. On the example of the novel by Julian Barnes "The Noise of Time", which is not very well known in Ukraine and analyzed from a musical point of view, the image of the artist's figure in the novel is examined using the principle the embodiment of music in literature. The author, using the intermedial connection of literature and music, shows the figure of Dmitry Shostakovich through his works and builds the novel as the Sixth Symphony of the composer.

Key words: Julian Barnes, fictional biography, image of the artist, Dmitry Shostakovich, music in literature, "The Noise of Time".